

PROTESTÁNS HETILAP.

AZ EGYHÁZ ÉS ISKOLA KÖRÉBŐL.

Megjelen minden héten egyszer **szombaton** egy iven. — **Előfizetési ár** egy évre 6 frt, félévre 3 frt. — Az osztrák-magyar monarchián kívül első országokba egy évre 7 frt. — Egyes szám ára 12 kr. — **Hirdetések díja** száz szóig 1 frt; kétszáz szóig 2 frt; a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr.; harmadiknál 70 kr.; bélyegdíj mindenik hirdetésnél külön-külön 30 kr. **Melléklési díj** minden száz darabtól 1 frt 50 kr. A lapot érdeklő **mindennemű közlemények** a szerkesztőhöz — Nagy Péterfia-utca 961 sz. intézendők.

A vallásszabadság és polgári házasság.

I.

A fenkölt lelkű Irányi Dániel a vallásszabadság és polgári házasságra nézve, mint mondják, tíz év alatt tizenkétszer tett indítványt a magyar képviselőházban; ha igaz amaz adat, 12-ik ízben, mintegy 4 héttel ezelőtt megismételte indítványát egy szép, mesteri beszéd kíséretében, azonban a képviselőház a nemes indítvány első részét, t. i. a vallásszabadságra vonatkozót, négy szónyi többséggel elejtette, míg a polgári házasságra nézve az igazságügyi minisztert törvényjavaslat készítésére utasította.

Czikkemben érinteni fogom röviden a polgári házasság kérdését is, de czélomhoz képest kiválóbban a vallásszabadságról fogok szólni. Igaz ugyan, hogy azt vethetné valaki szememre, hogy a vallásszabadság kérdése ma nincs napirenden, hiszen az erre vonatkozó indítványt a képviselőház négy szó-többséggel elvetette. — Az a négy szónyi többség a képviselőházban az mutatja, hogy közel van az idő, mikor e tárgyban is utasítást kaphat a miniszterium törvényjavaslat kidolgozására, s talán még ez országgyűlés alatt, ha Irányi 13-ik ízben ismétlendő indítványát, ama csekély többség kisebbséggé olvad le. De bármint határozzon az országgyűlés, az indítvány 13-ik ismétlésekor a vallásszabadság a mi korunknak oly kérdése, hogy azzal nekünk komolyan kell foglalkoznunk, e nagy kérdésnek higgadtan és elfogulatlanul szembe kell néznünk.

Nagy és nehéz, mondhatnám, a legnehezebb kérdése ez korunknak, mert százados előítéletek, érdekek, az újítástól való félelem és tudatlanság, elfogultság és szűkkeblűség, bizonyára ezer és ezer gátakat emelnek ellene; pedig meg kell azt oldani, ezt kívánja az emberi szeretet, az ember elidegeníthetetlen szent joga iránti tisztelet, ezt követeli a keresztyén-ségtől vallása, melynek a lelkiismereti szabadság inhaerens elve, melyet ő hozott először napfényre s melyet vérével pecsételt meg a pogány császárok ül-

dözésétől kezdve egész azon korig, midőn a világi érdekek kába féltése miatt megvadult, hogy ne mondjam, elpogányosult keresztyének (a legközelebb mult századokban is) saját keresztyén véreiket üldözték: számkivetették, bebörtönözték, vagy épen halálra ítélték. Ha mi protestánsok a mi őseink nagy szenvedéseire gondolunk, melyeket a vallásszabadságért állottak ki, ha elképzeljük magunknak azok lelki küzdelmeit, fájdalmaikat és keserveit, melyeket átéltek és éreztek a miatt, mert nem lehetett istenőket úgy imádni, miként azt szent hitők sugallta nekik, ha meggondoljuk, mily jogtalanság az, hogy egyik ember uralkodjék a másikonak lelke felett, melynek egyedül Isten az ura, kinek áll vagy esik mindenki, akkor nekünk a vallásszabadság és pedig az igazi vallásszabadság behozatala ellen szavunkat sem lehet emelni, sőt nekünk magasra kell tartanunk ama zászlót, melynek annyi dicsőséget szereztünk. Ha mi a vallásszabadság behozatala elébe csak egy hajszálát is teszünk akadályul, mi meghazudtoljuk egész multunkat, a protestáns nevet, vallásunk, egyházunk éltető elvét. Ezt mi nem tehetjük, e nagy vétket mi el nem követhetjük, magának a lelkiismeret szent szabadságának üldözői nem lehetünk. Kítől-kítől magától függ tehát, hogy miként fogja fel és imádja Istenét, hogy mily viszonyba képzelje magát Istenéhez. Ez kinek-kinek legbensőbb, legszentebb tulajdona, melyet háborgatni szentségtörés. Azon oltár, melyet szivemben emelek Istennek, enyém és csak egyedül enyém; ez oltár senki tulajdonát nem érinti, pedig a földtől az égig ér, hosszában és szélében határa nincsen, mert végetlen, hiszen a Szent-Lélek lakóhelye az. De az Isten imáadásában felbuzgó sziv érzelmei nem férnek meg saját bensőnkben, tettben, szóban nyilatkozni kívánnak azok, a nyilatkozó érzelmei viszhangot keltenek a rokonkeblekben s az együtt érző szivek lángjai egybecsapván, tapasztaljuk az együttérzés gyönyörét, boldogságát, érezzük, mily csodás erőt, határtalan lelkesedést kölcsönöz lelkünknek az a tudat, hogy nem vagyunk egyedül, hogy

százak, sőt ezreknek egy a hite, egy a reménysége. A közös érzelmek közös alakot keresnek, hogy nyilatkozhassanak, közös térre, intézményekre van szükség, hogy tettekben mutassák meg életüket. S így az Isten imádása többé nem pusztán keblünk szentélyének tárgya, nem egyes hívők vagyunk, társulni törekszünk, társaságot alkotunk. — S ott, hol többen egy cultus-formát találnak és bírnak ájtatóságuk gyakorlására, középületeik, tisztviselőik vannak közös nagy céljaik megoldására, már testülettel szervezett társasággal, egyházzal van dolgunk. Mihelyest ily szervezett társaságot alkottak a rokonhitű és érzelmű egyének, s mihelyest az ily társaságoknak más hasonló társaságokkal vagy épen magával az állammal szemben elfoglalandó helyzetéről, jogi viszonyairól s több efélékről van szó, a vallásszabadság elve az ő természetében rejlő eszményiségéből, abszoltságából társadalmi elvvé száll alá. Valóban így a vallásszabadság kérdése társadalmi kérdéssé lesz. — És ekkor már annak gyakorolhatása, mily mérvben való élvezése azok közakarától függ, kik egy bizonyos térben, államban együtt laknak, függ a nép miveltségi viszonyaitól, faji sajátosságaitól, az együtt lakó felekezetek történelmi múltjától, az állam kül és belviszonyaitól, az állam érdekeitől stb. stb. Itt, az eszme valóításánál kezdődik a nehézség. Az eszme, míg agyunkban hordozzuk, korlátot nem ismer, midőn pedig a tér és idő határai között alakot akar öltetni, a különböző jogok, érdekek, félelem és aggodalom mindmegannyi korlátok és akadályok gyanánt jelentkeznek. Álljunk meg itt egy kissé. Nekünk magyaroknak azt vetik szemünkre, hogy lelkesedésünk hamar lángra gyul, de hamar is elalszik; hogy minden új eszme gyorsan megnyeri szívünket, de megvalósításuk terheitől visszarettenünk. Ez nem nagy dicséret fajunkra, sőt bizonyos tekintetben a jellemtelenség bélyegét süti homlokunkra. S tagadni nem lehet, hogy mi sokszor kapunk fel bizonyos divatos eszméket jelszó gyanánt, egy darabig sajtó, gyűlések, családi, baráti társaságok beszélgetései, sőt a levegő is ezen eszméktől terhes. Irunk és talán minden esetre unalomig sokat beszélünk azokról s azt hisszük, ez elég. Az eszme megszűnván divatos lenni, tul adunk rajta, vagy legalább lohad iránta lelkesedésünk s végre sem hők, sem hidegek nem leszünk. Ennek valami okának kell lenni. A hiba talán faji egyéniségünkben, országunk sokféle kedvezőtlen körülményeiben, ferde s egyoldalú neveltetésünkben, értelmi elmaradottságunkban és gondolkodási restségünkben keresendő? Ezek közül talán egyik vagy másik, kisebb vagy nagyobb mérvben oka ama vád-

nak. Tény, hogy hamar lobbanunk és lángolunk minden szépért és nemesért, mert a képzelem által szeretjük vezetetni magunkat, hisz keleti nép vagyunk, az értelmi bonczolgatás, a fogalmak, eszmék elemzése, azoknak concret viszonyokra alkalmazása, elmélyedés a részletekig, majd a megismert részeknek, elemeknek szigorú rendszerezése, a részeknek logikus összeillesztése, nem természetünk. Tény, hogy sok fenséges eszme valóítása hajótörést szenved a mi szerencsétlen ethnographiai és politikai specialitásunkon, melyeken könnyű szerrel egy józan fő sem teheti tul magát, mert azokkal számolni kell. De ama tünemény okát nagy részben népünk vezetőiben is keresem, kik a világ bármely részében keletkezett eszméket azonnal felkapják, s azt hiszik, hogy ezen eszméket nagy általánosságban magasztalni elég, s mi boldogok és nagyok leszünk; a körülményekkel, viszonyokkal, a multtal s annak hagyományaival nem számolnak. Sokszor a mi vezetőink, magok elmulasztják eszméik és elveik elemzését, concretizálását, nem mélyednek el a részletekbe, nem vonják ki a consequentiákat a felkapott eszmékből; gyönyörködnek, gyönyörködni szeretnek az eszmék fenségében, fájna nekik azokat darabokra törni s fáradságos is volna a darabokból ismét a szép egészet összealkotni. Ha a vezetők is sokszor az eszmék csillámló szépségétől elragadtatva, másokat, a tekintélynek hívőket magokkal ragadják, mielőtt a gyakorlati kivitel nehézségeivel megismerkedtek s utánczóikat is megismertették volna s így készületlenül cselekesznek és másokat is cselekvésre buzdítanak s csak a vállalat megvalósításakor tárulnak fel előttök a bajok és nehézségek, nem csuda, ha a lelkesedést lehangoltság, a reményt kétely, a bizalmat aggódás váltja fel. — Tisztelet, becület a mi jeleseinknek, így tesznek a vallásszabadság eszméjével is. — Annak meghonosítását a kor elengedhetlen követelményének tekintik és hirdetik, bizonyára az is, árulják uton utfélen, sajtóban, országgyűlésen, de nem definiálják, nem mondják meg, hogy mily roppant sok és nagyfontosságú kérdéssel függ az össze, mik lesznek eredményei, hogyan lehetne nálunk is behozni. Én érzem ugyan gyengeségemet e nagy kérdéssel szemben, tudom, hogy nagyon szerény helyzetemben nem illik kezembe vezéri zászló, és mégis megkísértem a vallásszabadság eszméjét fejtegetni, elemezni, a vele összefüggésben levő kérdéseket megjelölni, annak különbözőbb alakban megvalósulását felmutatni s igyekezem megmondani, hogyan gondolnám azt a mi körülményeink közt valóítandónak. Mi jogosít fel engem e nagy vállalatra? az, mert régen foglalkoz-

tatja lelket a vallás szabadsága, mely a legteljesebb vallásegyenlőségtől elválhatatlan, s óhajtanám megtalálni az alakot, — mely szerint az valósítható volna s mert tudom, hogy az én cikkcském csak kísérlet leend, akarnám, hogy az által alkalmat adjak nagy és jeles férfiaknak az utbaigazításra, magam és az olvasó közönség felvilágosítására, bővebb tájékoztatására.

(Folyt. köv.)

ÉSZREVÉTELEK,

a „Zsinati Előmunkálatok“ némely pontjaira, tekintettel S — s cikkére is.

A „Zsinati Előmunkálatok“ — s ezekre tett és a Prot. Hetilap számaiban eddig közölt „Észrevételek“ figyelmes megolvasása után oly czéllal jegyeztem fel, s küldöm n. t. szerkesztő urhoz a bizottsági tervezet egyes részeire mint szinte a n. t. ur lapjában közölt észrevételekre vonatkozó s ezektől egyben-másban eltérő nézeteimet, — hogy azokat, ha közlendőknek véli, lapjában közrehozassa.

Zs. e. lap 2. §. 3. . . . „szükség esetén kisebb e. megyék együvé, vagy más nagyobb e. megyéhez is kapcsolhatók s egy közös választó-kerületet képeznek“. Észrevételező (Prot. Hetilapban) ez ellen felszólal, s az e. kerület illetén intézkedésében *jogsérelmet lát*. — E scrupulusra — nézetem szerint — nincs alapos oka, tekintve, hogy az e. ker. közgyűléseket kik alkotják, s hogy azok nem hatalmaskodó önkénnyel, de a jogok és közös érdekek illő kiméletével intézhetnek, ha két e. megye egybekapcsolása szükséges. De mi jogsérelmem is volna abban, ha nem területét, de népességet, lélekszámot tekintve két kisebb e. megye, mint egy választókerület, választ zsinati képviselőt? egyenlő jog csak egyenlő teherviseléssel járhatván.

A mit továbbá ugyanazon észrevételező mond „azon 20-nál több szabályban eltérésről, mely az erdélyi e. kerületre nézve fentartatik, — „hogy ekkép a célbavett alkotmányközösség egyáltalában nincs elérve“ — tehát a nevezett e. kerület a kevésbé életbevágó szervezeti eltéréseket adja fel — mert a számos lényeges eltérések, kivételek, a közös alkotmány erejének hátrányára szolgálnak.“ Erre azt jegyzem meg, hogy a tervezetet készített t. cz. bizottságok e részben óvatos intézkedése, mely a lehető egyesítésre célzott, helyes szempontból tekintve épen nem hibáztatható. Az alkotmányközösséget oly módon, mint észrevételező kívánná — a történelmi multra szemet hunyva — nagyon erőltetni aligha volna tanácsos; majd meg hozza azt lassankint az idő. Maga a tervjavaslat is 20-ik l. alsó és 21-ik l. néhány felsőbb soraiban soraiban erre látszik számítani

Zs. e. 11. l. 13. §. „Határozat hozatalra 50 tag jelenléte szükséges.“ Nézetem szerint tekintve az ottani tanácskozások magyar egyetemes egyházunkra nézve igen fontos több tárgyait — a 114 összes számnak legalább fele, vagy nehánynyal több, 60 tag határozhatna érvényesen. Így lenne e §-ban foglalt rendelet összhangzásban mind a presbyteriumra vonatkozó 25. lap 29-ik §-ban kimondott szabálylyal, mind pedig 37. l. 77-ik §-al, melyben 70 igazolt képviselő összegyülekezése mondatik szükségesnek a zsinat megalaku-

lására. A tanácskozások megkezdése után, s azok folytán távol maradó, vagy eltávozó képviselőkre véleményem az, hogy a távollét — kivált hosszabb időre — betegség esetén kívül csak igen nyomatékos okok tekintetéből lenne megengedendő, teljes szigorral megtartatván elnökség által 11. l. 14 §-ban mint szinte 12-ik l. 19. §. h) és i) pontjaiban foglalt rendeletek; hogy sok politikai országos képviselő példája után a zsinati választott tagok is ne „távollétökkel tündököljenek.“ Ezért 38. l. 90-ik §. pótolandó volna annak határozott kimondásával, hogy a távollévő képviselők 4, legfeljebb 6 napon tuli időről napdíjat nem igényelhetnek, s hosszabb betegség vagy egyéb ok általi egy vagy két hónapot túlhaladó akadályoztatás esetében, az akadályozott képviselő körülményeinek figyelembe vétele folytán inkább mondjon le, hogy helye mással tölthessék be.

Zs. e. 40. l. 102. §. *Az országos főtanács intézkedési körét* illető megjegyzésem s nézetem az, hogy szükség volna annak, kivált az államkormányval szemben való intézkedést tekintve, bizonyos korlátot vonni. Mert e nélkül netalán elhibázott, rosszul tett intézkedése mikép lesz helyrehozható? 28 egyén többségének hibázhatása vagy — bocsánat e feltevésért — megtántoríthatása aligha tartozik a lehetetlenség körébe — még ha a 28 szám — póttagok behivatása által mindig együtt lenne is fontosabb, nagyobb horderejű tárgyak és kérdésekben való határozathozatalhoz. Ugyanazon §. e) pontjában ki van ugyan mondva „a zsinat utólagos jóváhagyásának fentartása.“ De elegendő-e ez? s megfelel-e mindenkor a czélnak? A jóvá nem hagyatás esetében helyre hozható lenne-e mindenkor — kivált az államkormányval szemben a hibás, tévesztett intézkedés?! lenne-e valami orvoslat? Aggodalmam eltűnik, ha — mint többen ez utólagos jóváhagyás fentartását jóhiszeműleg értelmezik — az e. főtanács azon határozatai, melyek az államkormány egyházi autonómiáikat, törvényes jogainkat érintő s netalán sértő rendeleteire hozatnak, a zsinat jóváhagyásától nyernék érvényüket. De ekkor az e. főtanács intézkedése feleslegessé válnék; mert így főbb kérdésekben, maga a zsinat, mely tervezet szerint 10 évi időszakoként, szükség esetén pedig elébb is, megválasztható — ha 2. §-ban megszabott 3 év letelt volna — és összehívható határozathozatalra. — Az kevés biztosíték hogy az e. főtanács a zsinat által a kerületek képviselőiből választatik. Mert bár igaz, mi a „Prot. Hetilap“ közelebbi egyik számában mondatott a „Prot. Egyh. és Isk. Figyelő“ tisztelt szerkesztőjének — kiben ez új intézménynek tervezett felálltatása némi aggályt keltett — hogy „az országos főtanács nem absolute szabadságellenes; hanem igenis lehetne azzá bizonyos körülmények között,“ ki tagadhatná mégis, hogy tekintettel ama bizonyos körülményekre, szükséges az intézkedési jogkörnek — kivált az államkormányval szemben korlátozása. Mert az e. kerületeknek tényleges jogukról egy vagy más részben lemondása csak akkor lesz helyén, ugy lesz szükséges és biztos, ha ez az egész egyetemes magyar ref. egyház javára és előnyére történik, s oly módon, hogy ebből arra semmi esetben kár, romlás ne következzen. Ugyanezért nem is az orsz. főtanács szükségességéről, hanem az általa „bizonyos körülmények közt“ okozható bajok s utólag alig orvosolható, hibás intézkedések bölcs előrendelkezés általi meg-

akadályozásáról lehet kérdés s lesz helyén a régibb s közelebbi tapasztalatok komoly elgondolásával és kellő figyelemben tartásával határozás, hogy a sok tekintetben szükséges *központ megteremtése* Achilles sarkává ne legyen a magyar ref. egyházra nézve. Mert igaz, hogy „gyorsan halad a világ, gyors tettekre van szükség,” de gyakori tapasztalat bizonyítja azt is hogy az, a ki nagyon siet s rohan előre, könnyen megbotlik, sokszor elbukik és nagyot esve, néha veszélyesen megsérül. Kár, hogy a bizottsági indoklás példákat, eseteket nem említ fel, melyekben nem a szükségelt intézkedés hosszabb elhalasztása, de annak a közvélemény és akarat megérthetése s tudhatása végetti, néhány heti késedelme nagy kárt okozna az egyetemes magyar ref. egyházra nézve. Mert a főtanács irányában — ha a legnagyobb szabadsággal tetszése szerint intézkedhetik, mi lesz a garancia az ellen, hogy „néhány tag kezei közé kerítvén a hatalmat, azzal visszaélhet?” E mellett nem áll-e az is, mit Aesop mond, hogy „plus est in uno saepe quam in turba boni;” az ilyen *unus* pedig nem mindig van s lehet a választott 18 tag, vagy 28 közt is a főtanácsban.

Zs. e. 41. lap 105. §-ban érvényes határozat hozatalra szükségesnek mondott 15 e. főtanács tag helyett — nagyobb biztosíték tekintetéből — célszerűbb volna, ha a teljes számnak legalább is kétharmada kívántatnék s lenne jelen (19. v. 20 tag) a következő §-ban foglalt *rendelet megtartása és szükség esetében a póttagok behívása mellett.*

(Folyt. és vége).

Berkli István.

TÁRCZA.

Az erkölcsi és vallási nevelés eszméinek fejlődése a francziáknál.

(Harmadik közlemény *)

1762-ben egy könyv jelent meg, melyről még ma sincs eldöntve, „evangelium” volt e vagy világra szóló „botrány.” Ez volt a *Rousseau J. J.* „Emil ou de l'éducation”-ja. Abban tehát magasztalói és ócsárlói egyet értenek, hogy a könyv megjelenése nemcsak Francziaországban volt nagy „tény” de határozottan „világesemény” volt. A paedagogia története nem mutathat fel egyetlen ehhez fogható művet, mely az eszméknek oly forradalmát vonta volna maga után. Pedig ez, mint sokak itélik, csak *egy neveléstani regény*; mely itéletre ugyan már Rousseau előre elkészítette a szellemdús replikát. „Igen keveset fog bántani, ha azt fogják is rólam mondani, hogy regényt irtam. Regény igen, egy szép regény ez, az az emberi természet regénye. S vajjon az én hibám, ha az ember nem ismer magára benne? Fajunk története akart ez lenni s ti kik azt megrontottátok ti magatok tettétek könyvem regényé.”

A roppant hatást, melyet az „Emil” tett, nem lehet megmagyarázni sem a felfogás *különbségéből*, sem a tartalom *eredetiségéből*, — bár mindegyik állításban van valami igazság. Itéleti fonákságok, bizarr ötletek, a megszokottal, a közönségesen elfogadottal homlokegyenest ellenkező nézetek, az irdódom sajátlagossága csinálhatnak feltűnést; de e feltűnés csak pillanatig tartó, a közönség hamar kiocsudik ámulatából s azzal áll boszút, hogy a vásári szemfényvesz-

tót kineveti s otthagyja. Az „Emil”-t próbálták ugyan sokszor nevetségessé tenni; magától soha sem lett azzá s *érdekességéből* száz év mulva sem veszített. Eredetisége nem a tanok ujszerűségében áll. Kevés oly figyelemre méltó állítás foglaltatik e könyvben melyet Rousseau elődeinél: *Rabelais*-nél, *Montaigne*-nél főleg *Locke*-nál fel nem találhatnánk; még abban sem ment túl elődein, hogy azok gondolatait áttekinthetőbb formában vagy tudományosabb rendszerben terjesztette volna elő. S mégis bár könyvnélkül tudnók előre mindazon igazságokat, melyeket olvasni fogunk, ne lenne bár egyetlen új eszme előttünk az olvasottakban: az „Emil”-lel ma is úgy járnánk mint Kant vagy Göthe, hogy nem tudnók letenni kezünkől s minden igéje az ujság varázsával hatna ránk. Tehát mégis a „styl magiája” . . . igen, de jól kell e szót értenünk. Lehet valami jól ismert dolgot értelmesebben, világosan mondani el, úgy hogy azt haszonnal, gyönyörűséggel hallgathatjuk végig; az előadás művészetének meg vannak a maga törvényei, mit kell jobban feltüntetni, mit tenni mellékessé vagy éppen elhallgatni, mit kell nyomtatékosan kiemelni, mit csak kitaláltatni, hová kell több a világosságból, hova az árnyalásból, a kép főbb vonásai hogyan legyenek tisztán kivehetők élesség, merevség nélkül, mintegy szeliden átolvadván az egészbe — s mindezt azért, hogy az olvasó ugyanazt értse és gondolja, a mit az író vele értetni és gondoltatni akar. Ezt is úgy hívjuk, hogy *jó irdódom*, jobban mondva: művészi egyszersmind *tárgyilagos* előadás. Az író úgy fogta fel a tárgyat, amint azt *felfogni kell* s képes volt félreérthetetlenül *kifejezni úgy amint azt felfogta*. S méltán nevezhetjük nagy írónak, illetőleg nagy paedagogusnak, ki ha maga ujat nem mond is, elődeinek gondolatait, mert tán jobban átértette mint azok magok, mesteri tökélyvel tudta kifejezni; — amint nagy színésznek nevezhetjük azt, ki Shakspeare valamelyik jellemét jól fogta fel s alakításával meggyőző bennünket arról, hogy jól fogta fel. Nagy színész, de nem *genialis* színész. A lángeszű művész nem azzal ragad bámulatra, a mit tanult vagy amit tanulmányozás által elért, hanem inkább azzal, amit *nem tanult*, amit a tanultakhoz hozzá adott, amit a tanultak *alkalmából* magától teremtett. Shakspeare Lear-jét vagy Othellóját véled látni, melyet annyiszor olvastál s láttál már színpadon is s ez mégis egészen más, ez egészen az Egressy Lear-je az Ira Aldridge Othello-ja — ezt ne kísértse meg senki *így* utánuk csinálni. Ugyanez áll a Rousseau paedagogiájáról is. Nem azzal igéz meg, a mit mond, hanem *ahogy* elmondja. Nem az elvek, hanem az illusztrációk, nem a főállítások, hanem az azok kíséretében járó finom észrevételek, szellemes megjegyzések; nem az okoskodás logikai következtetéssége, hanem az ezt helyettesítő meleg hangulat szenvelgés nélkül, játszi gúny a szándékosság látszata nélkül, elmésség elménczkedés nélkül, a váratlan fordulatok, ellentétek rhetorikai mesterkélttség nélkül: — ez ami Rousseau előadásában elbájol. A szövegből kiszakítva egyes tételei visszatetsző szertelenségek, képtelenségek vagy legalább is paradoxonok: az előadás folyamának árján mind az olyan *természetes*. Az igaznak és hamisnak e bűbajos keverékét meg kell kísérelnünk nekünk is, mint már annyian tették, elemezni; de előre érezzük, hogy igazságtalanok leszünk iránta, mert az elemzéssel megöltük, ami legfőbb varázsát teszi: az *életteljességet*. „Emil”-re a legjobb akaratú fejtegetés is caricatura; adjunk hozzá vagy vegyünk el belőle, nem lehet arra többé ráismerni úgy a mint azt Rousseau megalkotta. Nincs e könyvben egy gondolat, mely magán ne hordozná a Rousseau egyéniségének bélyegét. Soha egyetlen mű irányáról sem lehetett jogosabban elmondani hogy az *maga az ember*. Lehet vitatni majd minden tételéről, hogy jó vagy rossz, új vagy régi: de hogy mint egész, egy a maga útján járó lélek lángeszű terméke, — azt kétségbe vonni senki sem merheti.

Nem találom igazoltnak azon véleményt, mely szerint Rousseau „Emil”-jében valamint egyéb munkáiban nem volna őszinte. Élete, művei, korához és kortársaihoz való viszonya, maga az utókor itélete ellenkezőt bizonyítanak.

*) Lásd a második közlemény végét a „Prot. Hetilap” 7-dik számában.

Ha azt mondják, hogy Rousseau magánéletén igen sok szégyenletes folt sötétlik: ezt annál kevésbé tagadhatom, mert hiszen ő maga mondhatnám kihívó nyíltsággal elrészletezi minden rosszaságát „Confessions“-jában. Hogy e genfi szégyen és megrovott életű órási fia mesterének műhelyéből megszökött, pártfogónéja — később szeretője — kedvéért katholizált, urnójét, kinek szolgálatában állott, meglopta, *Gouron* gróf iránt, ki őt tudományosan akarta képeztetni, hálátlanul viselte magát, *Levesseur Terézzel*, egy orleansi paraszt leánnyal törvénytelen házasságban élt s attól nemzett gyermekeit lelenczházba adta, a genfi polgártársak kedvéért idősb korában ismét kálvinista lett — mindezen ismeretes adatok kedvezőtlen világításban tüntetik fel Rousseau jellemét. Mondjuk ki, hogy jelleme soha sem alakult ki, örökös forrongás volt lelkében, mint a hogy terv és rendszer nélküli volt érzelmi fejlődése. Mit balsorsa megkímélt, azt szenvedélyei tépték szét lelki nyugalmából. S ennyi külső és belső hányatás dacára Rousseau még sem súlydelt el: a hézagosan nyert ismeretek zürzavarából az eszmék új világát alkotó meg önálló gondolkozása; a romlás fertőjéből megtudta menteni szívének nemességét. Ugy írni mint ő csak az képes, ki sokat tapasztalt, sokat élt, sokat gondolkozott, sokat tévedt, de mindenek felett sokat szenvedett. Ne kérjük, más vagy önmaga okozta-e szenvedését, aki oly mélyen, igazán tud érezni mint ő, az nem lehet megromlott szív.

Rousseau őszinteségét, — melynek olykori következetlensége nem ellene, sőt mellette bizonyít — még inkább igazolja az az önállóság, melyet korának philosophiai s vallási áramlatai ellenében meg tudott őrizni. — Ha nem őszinte, akkor azon idők nagy ellentétei közül valamelyikhez csatlakozik; de ő annyira nem volt a kor szülötte, hogy inkább ő szülte a következő kort. A XVIII. század francia materialistái abban egyeztek, hogy okoskodásaik végeredményeképen tagadtak minden szellemiséget, istent, lelket, erkölcsiséget. *Voltaire* nem maradt ugyan meg a pusztá negatívánál, ő a deismussal kaczerkodott, az isten létét czélösségi elvekkel bizonyította; de oly engesztelhetlen ellensége volt a pozitív keresztyénségnek, annyira nem kimélt gunyjától semmi szentet és tiszteletreméltót, hogy azt az ő sajátos hitét sem lehetett komolyan venni. Rousseau méltó indignációval nyilatkozik a materialismus következtetései ellen; isten, lélek, akaratszabadság, a lélek halhatatlansága nála meggyőződés tárgyai, melyeket — Kantot megelőzőleg — a lelkiismeretre alapít; Krisztusról az istenemberről emelkedett hangon szól. De a doctrinák keresztyénségével ő sem tud kibékülni, az értelem vallása helyébe ő is az érzelem, a szív vallását akarja állítani. Belsejében soha sem volt sem a katholicizmus, sem a kálvinizmus híve; mégis ez utóbbiról egy helyt így nyilatkozik (Lásd *Oeuvres completes de J. J. Rousseau Bruxelles 1828. XV. kötet 111. lap*) „Ez egy észszerű és szent vallás, mely távol attól, hogy elbutítsa, inkább meg-nemesíti és fölemeli az embert, s nem kedvezvén sem a hitetlenségnek, sem a rajongásnak megengedi, hogy legyünk egyszerre okosak és hívők, humanusok és kegyesek.“ De ne örüljünk e kiméletességnek. Rousseau azért többet ártott a pozitív keresztyénségnek mint *Holbach* és társainak atheismusa. Ki vallástalanságot hirdet, az azt kívánja az emberi természettől, hogy változzék meg, ne érezze azt, a mi nélkül el nem lehet, a hit szükségét. Veszedelmesebb ellenségei a kijelentett vallásnak, a kik új vallást ajánlanak a régi helyébe: az ész, a szív kijelentését, s elhítetik, hogy abban a vallásban is ott vannak amannak örök becsü erkölcsi magvai. — Így különbözteti meg Rousseaut kortársaitól — s itt nemcsak a philosophusokat ért — a pozitívitas, a politikában is. — Ő nemcsak rosálja a fennálló rendet, melylyel már senki sem volt megelégedve, melyen hogy változtatni kell, mindenki érezte, de hogy mi jöjjön helyére, senki sem tudta: ő meg is írja az alkotmányát annak az új államnak „*Contrat social*“-jában, mely szerint

törvényes uralkodó a nép, a kormány ennek csak egy időre megbízott s elcsapható hivatalnok. minden polgár törvényhozó, a törvényhozás célja a szabadság és egyenlőség stb. s készen volt a francia forradalomra a jelszó. — Lássuk most szerencsésebb volt-e nevelési, mint politikai ideáljával. Annyiban egyezik a kettő, hogy mindegyik a *természet*hez, a *természeteshez* visszatérés akar lenni.

(Folyt. köv.)

Dr. Bihari Péter.

BELFÖLD.

A debreczeni ref. egyházmegye közgyűlése.

A debreczeni ref. egyházmegye közgyűlése folyó évi április hó 3-ik napján tartatott meg Debreczenben nt. Nyíri Péter és jelenlevő legidősebb világi tanácsbíró tek. Laky Lajos urak elnökle alatt.

E gyűlés tárgyai a következőkben foglalhatók össze röviden.

1. Jelentések a belhivatalnokok személyzetében történt változásokról, az egyház és iskolarajzi adatokról, a lelkészgyámintézeti takarékmagtárról.

Az egyház és iskolarajzi adatok szerint az egyházmegye 95,663 lelket számlál, melyben a tavalyihoz mérten 740 lélekszaporodás mutatkozik. *Születtek* száma 3929, ebből törvénytelen 305. Halva született 174. Az 1877. évben születtek száma az 1878. évben születtekét 267-tel multa felül. A törvénytelen születtek a születtek összes számának Debreczenen kívül 6.5%-a, az egész egyházmegyében 8%-a; Debreczenben 9.2%-a. — *Áttért* 14. — *Halottak száma* 3420. A halottak száma a népesség számának 3.6%-a. — *Uj házások száma*: tisztán 931, vegyes 44, összesen 975 pár. — *Tankötelesek* 6—12 évig 9432. A népesség számának 9.8%-a. Iskolába járók 8248. A tanköteleseknek 88%-a. Iskolát korán hagytak 468. Az iskolaköteleseknek 5%-a. Iskolázatlanok 716. A tanköteleseknek 7%-a. Ismétlő tankötelesek 2333. Ismétlő iskolások 1384. A tanköteleseknek 60%-a. Konfirmáltak 977. — *Lelkészek* száma segédlelkészekkel együtt 41. *Tanítók* száma 115.

A lelkészgyámintézeti takarékmagtár, melynek célja volna a lelkészözvegyek számára rendes évi pénzosztalékaikon kívül kenyérre való élelmet nyújtani — jelenleg a következő: készpénz 756 frt s egyházaknál és egyeseknél még kint levő ajánlati tőke 30 köből termény. Kivihetetlen még kint levő ajánlati tőke 30 köből termény. Kivihetetlen levén a csaknem minden egyházban létező takarékmagtár mellett — a természetben gyümölcsötetés akár együttesen, akár egyházankint, az eladni kényszerült termény árából állott elő a pénzkészlet, melyhez járulni fog még a 30 köből tőke s netaláni kamatjának ára. S így e pénztár pénzzel fogja a rendes osztalékon felül helyettesíteni az élet-neműt.

2. Számvevő küldöttségi jelentés a lelkészgyámintézeti, egyházmegyei és gyámintézeti pénztárakról s az esperesileg kezelt pénzekről. A számadók, helyes számadásaik alapján, felmentettek. A tanító gyámintézet utasított pénztára kezelésénél a törvényes 8% megtartására.

3. A zsinati előmunkálatok feletti véleményadással megbízott küldöttség terjedelmes munkálata egészben elfogadtatott az egyházmegye véleményeül. Apróbb módosítások mellett legfőbb változtatása e véleménynek a zsinati előmunkálatokon az, hogy az országos egyházi tanácsot —

érdekes indokolás mellett — elveti. A küldöttségi véleményt a közgyűlés megtoldta azzal, hogy az egyházunkban eddig is gyakorlatban volt *keresztjén esküforma* további fentartását óhajtja.

4. A főiskolai átalakítási tetemes hátrányokra nézve, azok közelben letörlesztését kilátásba helyező jelentés csak két egyházból Derecskéről és Pocsajból tétetett. A jelentést nem tevő egyházak újból sürgettetnek.

5. Lelkészválasztás jelentetett be kettő, u. m. a péterszegi és konyári. A konyári, hol tiszteletes Kálmánczhelyi Imre ottani segédlelkész ur egyhangulag választatott meg, egyhangulag megerősített. A péterszegire nézve azonban egészen másként áll a dolog. Ritkán előforduló, legalább egyházmegyénkben még eddig nem tapasztalt levén e választás körülménye, mint érdekes egyházi jelenség talán megérdemli a kissé bővebb ismertetést. Péterszegen első lelkészválasztás volt 1878. szeptember 15-én, a mikor néhány szótöbbséggel ottani időközi lelkész B. L. lett a hajdani segédlelkész V. B. ellenében megválasztva. A V. B. pártiak panaszt tettek a választás ellen, visszaélésekről, csempészésekről s több efélékről beszélve. Küldöttség ment az ügy felderítésére, mely a vádak alaptalanoknak találván, véleményezésére az 1878. novemberi közgyűlés a választást megerősítette, a törvényszéki ülés pedig a tanvallomási jegyzőkönyv által felderített zavarszerzőket elmarasztalta. Mindkét végzés ellen felebbezés jelentetett be. Azonban mielőtt a jelen évi tavaszi egyházkerületi gyűlésre a felebbezés felterjesztetett volna, B. L. az esperesti hivatalhoz küldött nyilatkozatában az 1878. szept. 15-ki választásból — mely az 1878. novemberi egyetemes közgyűlés által megerősített — eredhető minden *jogáról* visszavonhatatlanul lemond. Ekkor új választás tüzetik 1879. jan. 5-re, melynek eredménye az lett, hogy B. L. ellenében V. B. választatott meg 21 szótöbbséggel. Senki nem kifogásolván a választást, az esperesti consensus V. B.-nak kiadott, a ki nyilatkozott is az állomás elfogadása iránt. E választás terjesztetett most megerősítés végett a közgyűlés elé. A szokatlan eset nagy érdeklődést keltett s több oldalról hozzászólást idézett elő. Végmegállapodás ez lön: az utolsó választás figyelmen kívül hagyatik, mert annak *jogos* alapja nincs, nem vétethetvén ennek B. L. lemondása kinek lemondani nem volt *joga*, miután nem birt még *joggal*, melyről lemondhatott volna. Mert habár a novemberi gyűlés őt, mint péterszegi lelkészt, megerősítette is, e megerősítés — a bejelentett felebbezés folytán — csak az egyházkerületi gyűlés hozandó határozatával nyerheti meg valódiságát. E felebbezést tehát B. L.-nek lemondásával megakasztani nem lett volna és nem volt joga. Azért az egyházmegye az ügy jelen törvényes stadiumának a nov. gyűlés határozata szerintit mondja ki s a kijelentett felebbezést felterjeszteni rendeli.

6. A józsi felállítani szándékolt lelkésztanítói állomás részére megajánlt fizetés alapja megtudására küldöttség neveztetett, mely hivatva lesz utána jární annak is, hogy az így lelkésztanítót tartandó kis Józsa leányegyház kíván-e az anyaegyházak sorába lépni?

7. Némely szolgálmányok pénzzel megváltása 5 évre helybenhagyott, s némely helyi érdekű intézkedések tétettek.

8. B-Ujfaluból jelentetett, hogy ott a magokat baptistáknak nevezők, de jelentő lelkész véleménye szerint nazarénusok száma a bibliaárulók s minden héten megjelenő proféták ámitgatásai folytán mind nagyobb mérvben növekedik. A lelkész utasított a presbytériummal együtt az egyház iránti ragaszkodás szilárdítására társadalmi uton is, mindent megtenni. Szükség esetére küldöttség is neveztetett.

9. Az 1879—80-ik évről a lelkész gyámintézeti pénztárból segélyezendő lesz 6 özvegy és 6 árva,

6. Egyházkerületi képviselőkül ezután minden évre — hivatali kor szerint — ujak választatnak. 1879-re képviselők Nagy Pál és Bernát István tanácsbírák.

11. A társegyházmegyék jegyzőkönyveiről előterjesztett jegyzői jelentés kapcsában benyújtott, az alsó szabolcs hajdukerületi egyházmegyében használatban levő gondnoki számadási kivonat mintája a lelkész értekezlethez tétetett át átnézés s véleményezés végett.

12 Végül az egyházmegyének a tiszántuli ref. középiskolai tanár egyesület alapító-tagjai közé belépése kimondott.

Egy jelen volt.

A tiszántuli ref. tanár-egyesület köréből.

A tiszántuli ref. középiskolai tanár-egyesület az egyházkerületbeli népesebb és jobb módu egyházközségekhez intézett felhívásával már eddig is szép eredményt ért el. Legujabban négy tekintélyes egyházi testület lépett be az alapító tagok sorába. — *A makói, kisújszállási és karczagi egyházközségek s a debreczeni egyházmegye* alapító tagokká lettek. — A pártoló és rendes tagok száma is szaporodott — Nt. *Könyves Tóth Mihály* debreczeni ref. lelkész ur pártoló taggá lett s a tagsági díjat három évre előre kifizette, *Berghoffer Károly*, budapesti grófi családi nevelő s *Liszka Nándor* debreczeni főiskolai akadémiai tanár urak pedig, egyik a pártoló, másik a rendes tagok közé léptek.

Jól esik e folyvást növekvő meleg érdeklődést s tettekben nyilvánuló ügyszeretetet és pártfogást az egyesületi bizottság nevében nyilvánosan is megköszönnöm. — Nagy értéke van e szives pártfogásnak ifju egyesületünkre nézve, nemcsak azért, hogy oly időben nyilatkozik, midőn a hazafias áldozatkészség más oldalról is a lehető legnagyobb mértékben igénybe van véve, s a viszonyok valóban mostohák; nemcsak azért, hogy az alapítványok és pártfogó tagsági díjak által az egyesület anyagi ereje növekedik, hanem sokkal inkább és főleg azért, mert a protestáns buzgóságnak és testületi szellemnek több oldalról jövő nagyobb mérvű nyilvánulása adhat legfőbb ösztönt az egyesületi munkálkodásra s ez fokozhatja szám szerint gyöngye egyesületünk erkölcsi erejét oda, hogy kitűzött célja elérésére mennél nagyobb határu tevékenységet fejthessen ki. — Fogadják a nemes lelkű alapító egyházi testületek s pártoló urak nemes célra törekvő egyesületünk ismételve is kifejezett hálás köszönetét.

Egyesületünk tagjainak száma jelenleg 125, kik közül 3 tiszteletbeli, 12 alapító, 33 pártoló s 77 rendes. — Látni való, mikép ez a szám az egyházkerület népességéhez, a benne levő egyházak és fenálló iskolák számához s az elő-

mozdítani kívánt ügy fontosságához képest még felette csekély. — Igaz ugyan, hogy az eredményt nem annyira a számbeli nagyság, mint a munkálkodás helyes iránya s a működők ügybuzgósága, szakértelme és szorgalma biztosíthatja: de kétségtelen, hogy e tényezők éltető eleme volta-képen az iskolákat fentartó autonom egyházi testületek s az ezek kormányát vezető lelkes férfiak rokonszenve, bizalma és erélyes pártfogása lehetne. — Midőn tehát az eddig nyilvánult pártolásra teljes méltánnyal emlékszünk, legyen szabad egyszersmind kifejeznünk azon biztató édes reményt is, hogy egyesületünk többi jómódu egyházaink s egyházmegyéink s különösen a nagytiszteletű esperest és sok érdemű segédgondnok urak támogatására szintén számíthat.

Az egyesület megalakulását a magyar tanügy minden elfogulatlan barátja örömmel üdvözölte. — Jövőjéhez szép remények számai fűződnek. — Első évi munkálkodása szerény jelét, az évkönyvet, legalább már eddig — úgy látszik — tévesztett irányúnak nem tartják. — A „Pester Lloyd“ pl. mely, mint egyéb, úgy a tanügyi dolgok felől is alaposan szokott itélni, azt mondja, hogy „a benne foglalt munkálatok mind érdekesekek s maga az egyesület örvendtes életjele a magyar alföldi tanfériak törekvéseinek“ s egyszersmind reményét fejezi ki, hogy „e hirtelen fellobbant lelkesedés tartós lesz.“ — Valóban nagyon vigyáznunk kell, hogy buzgalmunk heve szalmalángként el ne lobbanjon. — Táplálnunk kell a bizalom és egyszerűséget élesztő olajával. — Biztatásul szolgálhat az is, más egyházkerületbeli hitsorsosaink szintén melegen érdeklődnek ez egyesület ügyei iránt. Ennek bizonyítékául s fentebbi óhajtasom kiegészítésül legyen szabad az „Erdélyi Prot. Közlöny“ legközelebbi 15. számának következő buzdító szavait idéznem: „Most, midőn középiskolai tanügyünk rendezése tárgyában mindenfelől országboldogító tervek merülnek fel, mindenesetre örömmel kell üdvözölnünk egy o'y egyesületet, mely szakértőkből alakulva, a javuláshoz vezető módot megvitátja, a nézeteket tisztázza; s ez egyesület alakulását annak jeléül is tekinthetjük, hogy a protestáns intézetek tanárai is felismerték, hogy a korral kell haladniok, ha azt nem akarják, hogy elmaradjanak. Mindenkinnek ki iskoláink felvirágoztatását szíven viseli, melegen ajánljuk az egyesület támogatását, különösen pedig a protestánsoknak, mint a kiket az ügy első sorban illet.“ — Legyünk rajta, hogy e meleg szózat keltsen körünkben az ügy iránt újabb tettekre lelkesítő érdeklődést.

Gergely Károly,
egyesületi jegyző.

A szatmári ref. egyházmegye közgyűlése.

A szatmári ref. egyházmegye f. hó ápr. 3. és 4. napjain Szatmár-Németiben tartott közgyűlésének a nagyérdékű esperesti jelentésen és rendes folyó ügyeken kívül következő közérdekű tárgyai voltak.

1. A *zsinati előmunkálatok* ügyében az egyházkerületre felterjesztendő vélemény megállapítása. — A gyűlés egész első napját s a következő nap egy részét csaknem kizárólag e fontos tárgy vette igénybe. — A megállapodások rövid tartalma ez: a) Az erdélyi egyházkerülettel való egyesülés, a konventi bizottsági munkálat majd minden részében mu-

tatkozó különleges jogfentartások mellett is, lehető és kívánatos. b) Az egyházi törvényhozás és közigazgatás körül a jog gyakorlásának oly szorosán a lélekszám szerinti alapra fektetése, mint a hogy a konventi bizottságok munkálataiban keresztül vitetik, sem nem helyes, sem nem méltányos. c) Az egyházkerületi tanácsbírói hivatal, mint eddigi egyházi életünkben teljesen ismeretlen intézmény, szükségtelen, d) Az egyházi tisztviselőkre nézve javaslatba hozott tisztújítás szabálya alól csakis a püspök és főgondnok veendő ki.

2. A *szatmári apácza zárdába járó ref. leánynevelő-keek vallásos oktatási ügye.* — E tárgyban Bartha Mór sályi lelkész oly előterjesztést tett, mely szerint a zárdában tanuló ref. leányok semmi vallásos oktatásban nem részesülnek. A közgyűlés, hogy elhamarkodva és biztos tájékozottság nélkül ne határozzon, a szatmári ref. egyháztanácsot hívta fel a dolog valódi állásáról szóló jelentés megtételére.

3. A *szatmári ref. gymnasium és felsőbb leánynevelő intézet segélyezési ügyében beadott kérelem.* E két intézet tanügyi bizottsága ugyanis aziránt nyújtott be kérelmet a közgyűléshez, hogy azt a segélyt, melyet az egyházmegyebeli egyházközségek a legközelebbi tíz év alatt a debreczeni főiskola építési költségeire fordítottak, fordítsák ezután a nevezett két intézet segélyezésére. — E kérelem az egyes egyházközségekhez az egyházmegye legmelegebb ajánlata mellett fog nyomtatásban szétküldeni s remélhető, hogy az egyházak e felekezeti érdekeinkre nézve fontos hivatásu két intézettől nem fogják többször tanusított áldozatkészségöknek ez újabb jelét sem megtagadni.

4. *Kiss Kálmán,* volt mándi lelkész és egyházmegyei levéltárnok, jelenleg nagykőrösi képezdei tanár „A szatmári ref. egyházmegye történelme“ megírása és kiadása által szerzett érdemei méltánnyal tiszteletbeli tanácsbíróvá választatott, s a mű kiadása költségeihez 200 forinttal járuló lelkes urnőnek, Isaak Dezsőné asszonyságnak méltó köszönet szavaztatott.

Örvendtes jelenségül jegyezhető fel, hogy a gyűlésen az egyházmegyei világi tanácsbírák teljes számmal megjelentek és részt vettek a tanácskozásban.

Egyik szatmári helyi lap után közli: **G. K.**

KÖNYVISMERTETÉS.

A Keresztény Magvető XIV. évi folyamának ez évi első füzeté változatos és jelesül szerkesztett következő tartalommal jelent meg: Az Isten eszményekkel nem helyettesíthető. Dr. Martineau Jakabtól, ford. Péterfi Dénes, egyik szerkesztő. Római és görög írók élete és iratai, különös tekintettel vallásos gondolkozásukra. II. M. Aur. Antoninus. Derzsi Károlytól. Egyháztörténelmi adatok: A kissolymosi, bözödi stb. unitár. templomok elvétele iránt 1697. január 19., 20., 21. és 22-én felvett tanuvallomások. (Folyt.) Dávid Ferencz levele. — Indítvány a kepemegváltás ügyében. Egyházi szemle. A közoktatási miniszter 7-ik jelentése. Különfélék. Aranykönyv.

A *Dr. Martineau* cikke Angol és Németországban méltán nagy feltűnést keltett, mert nemcsak mélyére hat a mai atheismusra hajló korban oly nagy fontosságú kérdésnek, hanem azt általában meggyőzőleg s a tárgy elvontsága

daczára is sok helyütt költői szép nyelven fejtegeti. Nincs fontosabb kérdés és tárgy theologusra nézve, mint a melyet Dr. Martineau fejtegetett, t. i. az Isten valósággal és nemcsak eszmeileg létezésének a tudomány által is igazoltatása, a hitnek a tudomány általi gyámoltatása e sarkalatos tételre nézve. Ez ugyanis alapja és első láncszeme minden vallásnak, minden hitrendszernek, hogy Isten valósággal létezik, mint élő és folyton ható, az emberrel személyes viszonyban álló, annyira, hogy ha ez a tétel elbukik, buknia kell minden hitrendszernek. Noha a ker. igazhivőség azt mondja, hogy a keresztyénség a maga bizonyosságával elegendő alapját önmagában bírja és hordja, mindazáltal azt is kénytelen megvallani és be is vallja, hogy: „a bölcsészet, mely az Isten és ember személyiségi elvét valósággal kielégíti, a ker. vallásnak természetes szövetségese, ha még ennek némely tanaival ellenkezésbe jöne is. Egy ily bölcsészet valóban ker. bölcsészetnek, a ker. theismus bölcsészetének nevezhető.“ — Az ily ker. bölcsészet általi igazoltatása a hit legsarkalatosabb kérdéseinek azért különösen nagy fontosságú, mert főleg a tudós világ egyoldalulag képzett büszke fiai szólnak kicsinylőleg vagy éppen tagadólag minden vallásról, sőt magáról Istenről is. Bármint vélekedjenek is azért némelyek jámbor hitőkben, de előttem kétségtelen, hogy a világ eme fiai ha valami által meggyőzhető, vagy legalább a ker. vallás iránt kegyeletre és tiszteletre bírható, a tudomány s különösen a ker. bölcsészet által. A vallásnak, vallásos intézményeknek a tudósok, műveltek, felsőbb osztályiak általi fel sem vevése, vagy egyenes sértegetése ássa alá legjobban a nép vallásosságát s ezzel együtt erkölcsiségét is. A Dr. Martineau czikke éppen ezen tudós s művelt emberek kijózanítására van szánva, azért az felette nagy becsű. E cikk tartalmát szerettem volna kivonatilag közölni, de az előadás tömörsége és az egyes részeknek nagyon szorosan egymáshoz való illeszkedése folytán az majdnem lehetetlen. Az efféle cikkeket egészben kell olvasni. Én azonban egypár szép helyet mutattványul egyszerűen ide iktatok:

„Éppen azért azt mondom, hogy ama férfiak, a midőn az emberi jellem nemes vonásait, az ember kegyességi érzületét mindnyájan fenn akarják tartani és mégis megfosztanak minket az *élő Istennel* való minden öntudatos viszonytól, lehetlen dolgot kísértének meg, mert a vallás lelkét, középpontját éppen az képezi, a mit ők elvetettek. Ők érezni tudják az erkölcsi nagy példányok emelkedettségét és szépségét, de a honnan azok forrásukat merítik, a mi feltételük, azt elismerni nem akarják. Bámulják a királyi csemétét, a mint magasra szökken; szeretik a felnőtt fa árnyékát, gyönyörködnek virágzatában — és a gyökeret el metszik.“

„Helyettesítsük csak — ugymond másutt — a személyi kegyesség ama megszokott kifejezését, melyek „Isten“-ről és az emberi „lélek“-ről beszélnek a „metaphysicát“ elvetve, a modern egyenértékűnek hitt szavak bármelyikével s a nyereség vagy veszteség nagyságát azonnal meg tudjuk mérni. Az öröm ugyanazon hangján fogjuk-e akkor énekelni: „Áldjátok az *örök törvényt* minden teremtmények. Áldjátok az *örök törvényt* ti alkotó szervek.“ Fogja-e akkor a bűnbánó, mely most kiáltja: „Töröld el vétkeimet,“ „Ne

vess el magadtól,“ „Egy megtört szívet te meg nem vet-hetsz,“ — bánatát egy süket „ideal“ előtt kiönteni és kekeserü könyeit abstractio előtt hullatni, mely azokat le nem törülheti? Fog-e a szelid holdfény Getsemánéinkben kegyes embereket térdepelni és a földre sujtó lelki küzdelemből az ima ereje által fenséges lelki nyugalommal fel-emelkedni látni; fogjuk-e akkor a végetlen bizalomnak ama hangját hallani: „Atyám, ha lehetséges, muljék el e pohár én tölem, mindazonáltal nem az én akaratom, hanem a tied legyen meg.“? És el fogja bármely keresztre feszített feledni a halál keserűségét, így kiáltván fel: „Óh te fejlődési nagy folyam, a te kezeidbe ajánlom lelkemet.“? És a halálra kövezett Mátyrának meg fog-e nyilni vagy egy Ég, a midőn így kiált fel: „Óh emberiség nagy gyűlhelye, fogadj be engem.“?

Részemről azt hiszem, hogy a mi elégedetlen modern gondolkozóink egy ily vallásossággal tett hasztalan kísérlet után, nyugalomra fognak megtérni és a szó természetes jogainak engedve, így fognak szólani: „Hálákat adok neked Isten, hogy bár ezeket elrejtetted a bölcséktől és az értelmeseiktől, de megjelentetted a kis gyermekeknek!“

J. I.

A d a k o z á s.

A szegedi ref. egyház és lelkész részére folytatólag adakoztak,

I. Föt. Révész Bálint püspök urnál: A „Reformirte Kirchenzeitung“ szerkesztője (Poroszország, Rajna tartományában Elberfelden) a szegedi ref. egyház részére 70 márkát és 50 pfenninget, a mi pénzünkben 40 frt és 50 krt. A jákó-hodosi községtanács az egyház részére egy e célból rendezett vigalom jövedelmét 15 frtot. Márk Pál tanár az egyház részére 1 frtot. Tóth Miklós ref. lelkész Roffon a lelkész részére 2 frtot. Magary Sámuel földbirtokos Roffon a lelkész részére 5 frtot.

II. A Protestáns Hetilap szerkesztőségénél:

Szabó Ferencz ref. lelkész T.-Szöllösön a lelkép. részére 1 frt, a szegedi ref. egyház részére T.-Sz.-Imréről t. Csikos Sándor ref. lelkész 14 frt küldött, mely összeg e következő adakozásokból gyűlt: Csikos Sándor lelkész 1 frt, Varga Sándor 1 frt, P. László Imre 1 frt, a fiiskola növendékei 2 frt 64 kr., a leányiskola növendékei 1 frt 36 kr., az egyház pénztára 2 frt 50 kr., takarékmagtár pénztára 1 frt, templomi perselypénz 3 frt 50 kr. Hoffmann Dávid ref. lelk. B.-Ujvárosban, a lelkész részére 1 frtot. Szerkesztőség.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Czelder Márton urat a „Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelő“ szerkesztőjét arra figyelmeztetem, hogy akárki nyilatkozatát is csak úgy szabad idézni a mint azt tette s jövőre kérem, hogy ne adjon számba oly nyilatkozatot, melyet magaménak nem ismerhetek. Ezen felszólalásomra okot adott a „Figyelő“ IV. füzetében az által, hogy rólam azt állítja, mintha én lapom 10. számában azt mondtam volna, hogy: a pátens jó volt. Nem ezt mondtam én, hanem azt, hogy: „a patens nem egy üdvös intézkedést.

t a r t a l m a z o t t. E két állítás közt a különbség nagy. Az első szerént a patens mint egész, a második szerént annak csak némely részei jóságáról van szó. — Hogy a patenssel, mint minden más efféle intézvénnyel szemben nem az az első és fő kérdés, hogy jó-e, vagy rossz-e, a mi benne foglaltatik, hanem az, hogy törvényes vagy törvénytelen, alkotmányos vagy alkotmányellenes eredetű-e az, azt hiszem, mindenki előtt világos. Tessék visszaemlékezni a debreczeni s más egyházkerületi gyűlésekre, hogy csak tárgyalásába is bocsátkoztak-e azok ama hirhedt patensnek. Lenne bár egy törvény ellenére létre jött intézkedés a legjobbnak, a legüdvösebbnek látszó, azt soha semmiféle öntudatosan alkotmányos, önkormányzati jogához hű, szabadságára féltékeny nép sem fogadná el, sőt indignációval utasítaná vissza; mert szabadsági kérdésekben bizonyára ez áll: forma dat esse rei. Én pedig a szóban levő patensről nem mondtam, hogy jó volt, hanem csak némely intézkedéseiről szoltam elismeréssel. S e tekintetben nézetemet ma is fentartom. Különb legyen meggyőződve, hogy én a patenskorai egyházi főtanácsot és a magyar ref. zsinat által netalán alkotandó országos egyházi tanácsot sem eredetére és alakjára, sem céljára és lényegére nézve nem vagyok képes összehasonlítani s azt amazzal compromittálni; sem most midőn a patens napi renden nincs, azt taglalni nem akarom. Így lévén a dolog, Czelder Márton alaptalanul vágja szembe a tájékozatlanságot. De hát a hol argumentum nincs, úgy gondolja némely ember, elég a nagy hang is. — Én bárkitől is elfogadom az utbaigazítást, de a szóban forgó ügyre nézve engedje meg Czelder Márton, ha tőle tanulni nem akarok. Különb gondolkozunk rajta, nem lesz-e az egyházra, melyet mindketten szolgálni akarunk, jobb és üdvösebb, ha üres személyeskedés helyett komolyan és higgadtan, tárgyilagosan mondjuk el eltérő nézeteinket? Különb, ha ez a modor nem tetszik is önnek, én önt, követni nem fogom; nekem nem személyekkel, hanem az ügyvel, egyházunk s a mi ettől elváthatlan, iskolánk szent érdekével van dolgom. Béke velünk Szerkesztő.

Megjelent: „Néhány előleges szó a magyar reformált egyház zsinati előkészületei ügyében.“*) *Irta Révész Imre.* Bolti ára 15 kr. — Magánál a szerzőnél 10 példány ára készpénzfizetés mellett 1 frt. — E füzetke czimlapján olvasható a nagynevű szerzőtől „Előfizetési felhívás következő czimű munkára: *Észrevételek a magyar ref. convent bizottságának zsinati előmunkálataira.* — E művet — ugymond szerző — két füzetre terveztem. Az első a hibák és hiányok részletes és indokolt kimutatását tartalmazná s bizonyos *támadásokra s megrovásokra* fogna hozni tölem feleletet s felvilágosítást. A második füzet, mely az elsőt bizonyos idő múlva követné, az időközben felmerült eseményeket venné figyelembe s ha a szükség úgy hozná magával, részletes javaslatokat és formulázott *törvényterveket* is hozna. Egyelőre csak egy forintot kérek hozzám beküldeni május végéig. Elfogadok megrendeléseket is; de a megrendelőnek az ő költségekre utánvét mellett, az előfizetőknek pedig bérmentve fognak megküldetni a példányok. Tisztelettel kérem a esperest és lelkész urakat, hogy ha tehetik, le-

*) E közlemény akaratomtól nem függő körülmények miatt maradt ki az előző számból, nagy sajnálatomra. Szerkesztő.

gyenek szivesek ezen előfizetési felhívást körükben terjeszteni. Az előfizetéseket *postai utalványon*, a megrendeléseket pedig *levelezési lapon* tenni legcélszerűbb lesz.“

Nyílt köszönet. A tenkei ref. egyház új templomot akarván építtetni, nem mulasztá egy küldöttség által a nagyméltóságú latinszertásu nagyváradi püspök **Lipovniczky István** urat is felkerestetni, ismeretes levén előtte azon áldozatkészség, melyet nevezett püspök ur a tanügy és egyházak iránt felekezeti különbség nélkül kimutatni szokott. S valóban egyházunk e hitében nem is csalatkozott! A mennyiben nemcsak küldötteinket bocsátá el a derék főpap kellemetes ígéretekkel, hanem néhány nap múlva ugyanekkor átadott kérvényünkre azon örömteljes választ is nyertük, hogy a templomépítésére szükségelt téglát égetésére az uradalmi erdőből elegendő tűzifa utalványoztatott. Oly összeg ez mely bizonyára legkevesebbet 1000 frt értéket képvisel! Egyházunk már mélyen át levén hatva ez adomány nagyszerűségének tudatától, legközelebb tartott presbyteri gyűlésében egyhangulag elhatározá, hogy nagyméltóságú **Lipovniczky István** püspök urnak e nemes tettéért a hírlapok útján nyilvánosan is köszönet szavazzassék. Mely ezen nyilatkozatot mielőbb köztudomásra hozni, s ennek felvételére honi lapjainkat tisztelettel kérni nem mulasztja el, Tenkén, 1879. márczius 29., a ref. egyháztanács nevében **Dr. Márk Ferencz** időközi lelkész.

Gyász hírek. *Barkász Dániel*, kit tudósítónk közkedvelt-ségű agg lelkésztársnak nevez, e hó 2-ik napján 68 éves korában, mint Kis-Peleske egyházközségének 38 éves lelkipásztora temettetett el. Halála előtt alig két héttel vesztette el páratlan jó nejét, s az elvesztés fájdalma annyira megtörte a különben is elgyengült öreget, hogy egy hirtelen jött szívszélhűdés véget vetett övéi előtt becses életének. Két rendes lelkész fia s korán özvegyül maradt leánya és számos unokái álltak koporsóját körül, a tisztelet és hála könnyeit hullatván arra. Felette két lelkésztársa: *tiszt. Szilágyi József mikolái és Molnár Lajos homoki* lelkész urak tartottak gyászbeszédeket. Ugyancsak e napokban halt meg *t. Veres Péter hiripi* lelkész, a nagybányai egyházmegyének egyik legidősebb lelkipásztora. — Béke poraiknak!

Az angol ritualismus protestáns-ellenes hajlamai mindinkább erősödnek. *Dr. Lee* a ritualismus történetéről irt munkájában nemcsak határozottan pártjára kél a római egyháznak, hanem a leghevesebb római polemikusoktól kigondolt pizkolódásokat is ismétli a reformatió ellen.

A ritualista lelkész *Pelham Dale* ellen nem régen hozott i életet a legfőbb törvényszék *Lord Penzance* elnöklete alatt. Megtiltotta a törvényszék a bepanaszoltnak, hogy a felvett szertartásokat jövőre is kövesse s a perköltségekben is elmarasztotta. A megtiltott szertartások ezek voltak: gyertyagyújtás az urvacsora osztásánál, meg nem engedett diszruha (ornatus) viselése, urvacsora osztásnál a bornak vízzel vegyítése, a kenyér és bor felemelése, abszolutiókor keresztvet s a gyülekezetre, a gyülekezethez háttal állás az urvacsorai asztal előtt a megáldási ima alatt, csengetés ezen cselekmény közben stb.

Szives kérelem. Nem a szerkesztés kényelme, hanem a közügy s a személyes érdeklődés szempontjából tisztelettel kérem a lelkész, tanár és tanító urakat, sőt általában egy-

háznak értelmiségét, hogy az egyházi és iskolai fontosabb eseményeket, egyházmegyei nagyobb jelentőségű ügyekben hozott határozatokat, a papi érkezetek működéseiről szóló ismertetéseket, sziveskedjenek röviden vagy a tárgy természetéhez képest tetszés szerinti terjedelemben megírni s a szerkesztőséghez beküldeni.

A királyi ünnep emléke című füzetke e napokban hagyja el a sajtót, ára 10 kr. lesz. A füzetkét az „Eötvös-alap“ gyűjtő bizottság tisztikara már áttekintette s ennélfogva azt a néptanítóknak terjesztés végett melegen ajánlhatja; a füzetke becses nemcsak azért, mivel anyagot szolgáltat a királyi ezüstmenyekző alkalmával tartandó s a nemzeti érületet fejlesztő ünnepélyes tanítások számára, hanem azért is, mivel mint történeti olvasmány később is mindig felhasználható leend. Azon tanító uraknak, a kik a könyvecskét a „Népnevelők Lapja“-nak szerkesztősége avagy az „Eötvös-alap“ titkáránál (Luttenberger Ágost. ev. tanító, Deáktér 3.) nagyobb mennyiségben rendelik meg postautánvétellel, 25 százalék, kisebbségben 15 százalék elengedtetik. A munka szép képekkel lesz díszítve, s később Kókay Lajos könyvkereskedő (Károly-utca IV. ker.) bizományába kerül. Kiadója a budapesti tantestület, nyomtatja a Franklin-Társulat. A füzetekből befolyó tiszta jövedelem felerészben az árvízkarosult tanítóké, felerészben pedig a néptanítók Eötvös-alapjává leend.

Az új gymnasiumi tantervhez kiadandó utasítások ügyében élénk tárgyalások folynak. A közoktatási tanács több fővárosi középiskolai tanárt meghívott a kisebb szakbizottsági ülésekbe, sőt az utasítások jó részét középiskolai tanárok dolgozzák ki, legalább az anyagot adják az egyöntetűen kidolgozandó munkálathoz. A megállapodások a tanterv gyakorlati alkalmazására nézve nem ütköznek különös nehézségekbe; jelentékeny akadályok a földrajz és természetrajz, illetőleg physika összekapcsolásában mutatkoznak az alsóbb osztályokban, azután a tankönyvek dolgában. A közoktatási tanács hosszabb időre szóló tervezetében nem lehet tekintettel a gymnasiumok segédeszközeire, mert ezeknek kell módosulniok a tanterv követelményeihez. Ha a közoktatásügyi miniszter ur egyszerre elrendeli alkalmazását már a legközelebbi tanévben, a tanárok jóformán saját tapintatukra lesznek utalva a meglevő tankönyvek kiválasztásában s még inkább a tankönyvek hiányának pótlásában. A magyar nyelvi oktatás terve nagy súlyt fektet az összefüggő teljes és magánolvasmányokra. „O. K. J. K.“

Vajjon a középiskolai tantervre vonatkozó örökös kísérletekről megleszünk-e mi továbbra is kimélve, vagy talán itt is az a földalatti bujkáló rendszer követtetik, melyet a jogakadémiákkal szemben oly ügyesen használt a közoktatásügyi kormány, hogy ma már e jogakadémiáink csak annyiban felekezeti intézetek, mennyiben a tanárokat magunk fizetjük. Videant consules!

A lelkészképességi vizsgálatra megjelent 18 segédlelkész ápril 17-én délelőtt szóbeli vizsgálatot tett, délután próbaszónoklatot tartott. A segédlelkészi vagy kápláni vizsgálat pedig ápril 18-án veendi kezdetét, jelentkezvén arra 14 atyafi. Közelebbi számunkban a vizsgálat eredményéről bővebb tudósítást közlendünk.

Az egyházkerületbeli középiskolák tanárkarait a tanár-egyesületi bizottság kéri, hogy a közgyűlési jegyzőkönyv 30. számába foglalt felhívásnak mennél előbb eleget tenni sziveskedjenek.

Hogyan akarják a haszsziai ev. tartományi zsinaton a világi elem erősítését valósítani? A nevezett zsinatnak a napokban egy törvény javaslatot nyújtottak be, melynek célja, hogy a zsinaton a világi elem erősíttessék. A haszsziai zsinat tagjainak száma félig világiakból félig egyháziakból áll. Az új törvényjavaslat szerént ez a viszony megmarad, de pénzügyi dolgokban, melyek a lelkészek tartására vonatkoznak, az egyházi és zsinati tagok két curiára oszlanak, s végzés csak akkor keletkezik, ha ezen curiák mindenike szótöbbséggel határoz. Mindkét curia szavazat egyenlősége mellett a javaslat elvetettnek tekintendő. Megjegyzendő, hogy a július hóban tartandó zsinat egyik tárgyat épen a lelkészi fizetések szabályozása lesz. A beadott javaslat épen ezért nem szivesen fogadtatik a lelkészi körökben. Ime másutt is vajudás, az elemeknek egymással küzdése. Ez mind nem baj, csak a küzdelemben a *decorum* öríztessek meg, melyet nálunk még irodalmi vitákban is annyiszor megsértének, legjobbjaink is. Nem hiába magyarok, kardforgató nép vagyunk, szeretünk vagdalkozni, hadonázni bravourokat csinálni — s ha vissza vágnak, jajgatni. Vagy *decorum* vagy bátorság. Legjobb a kettő együtt.

Uj könyv. Magyarország tanítóinak névtára. I. füzet. Aradmegye népoktatási intézeteinek névtára. Szerkesztette Szöllősi Károly. Arad. Kiadja az aradvidéki tanító-egylet, 1879. Bolti ára 70 kr.

Az angol disszenterok u. m. presbyteriánok, independentek és baptisták képviselői az őket közösen érdeklő ügyekben gyűléseket szoktak tartani. Az ezen évben febr. hóban tartott gyűlés egyik fotos tárgya volt a temetkezés kérdése. A disszenterok ugyanis azt kívánják, hogy ők a temetőbe azon joggal hocsáttassanak be, hogy a temetést saját szertartásuk szerint hajthassák végre. — Ellenben az államegyház conservatív férfiai az államegyház jogainak megcsönkítését ellenzik. — A parlamentben közvetítő indítványok tettek a kérdés megoldására, — de a határozott disszenterok és a magas egyház tagjai elszántan elleneztek azokat. A disszenterok azt vélik, hogy e bajon is gyökeres orvosság, nevezetesen az államegyház állami jellegének megszüntetése által lehet segíteni. Volna tehát Angliában olyan a milyen vallásszabadság, de igazi vallásszabadság ugyan lehet-e ott, ahol ilyen visszasságok ellen kell küzdeni! Vallásegyenlőségről szó sem lehet, pedig szabadság és egyenlőség egymás nélkül nem sokat érnek.

A lapunk régibb számaiban már bővebben jelzett „**Catholic Presbyterian**“ cz. Londonban megjelenő angol folyóiratra, mint a mely kitünő cikkeivel igen jól szolgálja az egyetemes presbyteri egyház ügyét s mely e nagy egyháztest szét szórt tagjainak hí közége akar lenni, ujlág figyelemztetjük olvasóinkat. A jelzett első szám után megjelentek már a február, márczius és április havi számok is, mind kitünő s bő ismertetést érdemlő cikkekkkel.

Felelős szerkesztő és kiadótulajdonos: **Jóó István.**

Főmunkatársak:

Toth Sámuel.

Békési Gyula.